

OD VASILEIA K PRVNÍMU PÁDU KONSTANTINOPOLE (1025-1204)

DYNASTIE KOMNENOVČŮ A ANGELOVČŮ

KONEC BYZANTSKÉ EXPANZE

- Po Basileiově smrti císařem jeho bratr Konstantin VIII. (1025-1028), který o potřeby říše se nestaral, veškerý jeho zájem se soustřeďoval jen k prostředí císařského dvora.
- Své obrovské výdaje chtěl kompenzovat zvyšováním daní v době kdy venkovské obyvatelstvo těžce postiženo opakující se neúrodou v důsledku dlouho trvajících sucha. Daňový útisk vedl na venkově k silnému sociálnímu napětí.
- Po smrti Konstantina měla stát příští císařovnou jeho dcera, již padesátiletá, Zoe a její novomanžel Romanos Argiros budoucím císařem. Nový císař Zoe vyloučil ze správy státních záležitostí, což ji postavilo proti němu. Roman zemřel v dubnu 1038 (nevíme jestli se jednalo o vraždu nebo přirozenou smrt).
- Mezitím Zoe se vdala po druhé s jejím milencem Michaelem, bratrem vlivného eunucha a vysokého státního úředníka Ioanna Orfanotrofa. Druhý manžel umírá v prosinci r. 1042.
- Následuje třetí svatba s Konstantinem Monomachem.

KONSTANTINOVA VLÁDA (1042-1055)

- Konstantin byl milovník pozemských rozkoší - velký vliv na něho měla jeho milenka, Marie Sklerovna.
- V srpnu 1042 musel čelit povstání stratéga Georgia Maniakesove, jehož sice zvítězilo, ale jeho velitel padl. Konstantin tak mohl oslavit vítězství.
- Ihned po tomto vítězství byla Konstantinopol napadena ruskou flotilou. Rusové byli s pomocí řeckého ohně poraženi. Ke stvrzení míru provdal Konstantin svou dceru Anastasii za budoucího kyjevského knížete Vsevoloda I..
- V roce 1046 se Byzantinci dostali do prvního vážného střetu se Seldžuckými Turky. Předehra toho, co se mělo dít o několik let později...
- Byzanc od roku 1048 po dobu pěti let vystaven každoročním útokům Pečeněgů. Ve snaze vypořádat se s těmito problémy hledal Konstantin pomoc i u Maďarů, čímž se v podstatě snažil vytloukat klín klínem.

SYSTÉM PRONIE A VELKÉ SCHIZMA

- Ve vnitřní politice se Konstantin snažil zajistit své postavení podporou mocných (*dynatoi*) - uděloval proto štědré daňové úlevy velkým pozemkovým vlastníkům a církvi.
- Rozvíjení instituce **pronie** = část půdy (nebo daňové výnosy z ní) byly uděleny do vlastnictví určitému jednotlivci, který výměnou za to musel přispět k údržbě vojska. Obě tato opatření vedla k pozvolnému úpadku vlivu a moci říše a přispěla tak ke krizi, jež Byzanc zachvátila v druhé polovině 11. století.
- V roce 1054 skončily staleté rozpory mezi ortodoxní a katolickou církví **definitivním rozkolem**. Legáti papeže Lva IX exkomunikovali konstantinopolského patriarchu Michaela Kerullaria a následně Kerullarios vyloučil z církve papežské legáty.
- Roztržka mezi Západem a Východem, která byla v politické oblasti dovršena roku 800 korunovaci západního císaře, tak byla dokonána také v církevní oblasti. Paradoxem, že toto schizma bylo výsledkem snahy papeže a císaře spojit se proti Normanům, kteří využili Maniakesova povstání k ovládnutí jižní Itálie. Konstantin se pokusil zvrátit situaci, avšak na to onemocněl a 11. ledna 1055 zemřel.

VLÁDA CIVILNÍ ARISTOKRACIE

- Za vlády Konstantina IX. Monomacha (1042-1055) nejvýznamnější postavou dvora byl Michael Psellos, skutečný polyhistor, jehož zájem platil filozofii a teologii stejně jako matematice, astronomii, medicíně i hudbě. Všestranný literát pěstující všechny tehdy známé literární žánry
- Konstantinopol přitahovala řadu nadaných lidí ze všech koutů říše. Z Psellova podnětu byla v Konstantinopoli založena vysoká škola, v níž byl zaveden učební systém, který až o století později začaly užívat i první západní univerzity. Vedle filozofické školy byla založena i vysoká škola právnická.
- Psellos udával tón intelektuální elitě Konstantinopole. Byl též klíčovou osobností v rozhodování o politických záležitostech.
- Za Monomachovy vlády se do popředí dostala městská úřednická aristokracie, jejíž příslušníky císař zahrnoval štědrými dary i různými výsadami. To přirozeně vyvolávalo velkou nevoli u maloasijských vojenských statkářů, kteří se cítili společensky zanedbáváni a politicky odstrčeni.

ČTVRTSTOLETÍ VNITŘNÍHO ÚPADKU A PORÁŽEK (1055-1081)

- Po vymření makedonské dynastie spory o trůn – převažuje spor mezi úřednickou aristokracií a pozemkovými magnáty. R. 1057 vzpoura vojvůdců, do jejíhož čela se postavil představitel jednoho z nejmocnějších maloasijských aristokratických rodů – Komnenů
- Isakios I. Komnenos (1057-1059) jeho cílem bylo získat prostředky na obnovení a další výstavbu vojenských sil říše. Nařídil důsledné vymáhání daňových nedoplatků, nařídil i konfiskaci pozemků, a neváhal sáhnout i na donace poskytnuté církvi. To vyvolalo silnou opozici vysokých úřednických kruhů a vedlo i k ostrému konfliktu se sebevědomým patriarchou Kerullariem, kterého poslal do vyhnanství.
- Po Isakiově abdikaci v r. 1057 prosadila úřednická aristokracie za císaře člena staré konstantinopolské rodiny Duků Konstantinos X. Dukas (1059-1067). Jeho přední starostí bylo zajistit finance říše, a to zejména zaváděním nových daní a prodejem úřadů.

NEBEZPEČÍ SELDŽUCKÝCH TURKŮ A BITVA U MANTZIKERTU (1071)

- Turci, kočovný kmen se kolem roku 1000 posunul ze střední Asie do oblastí na východ od Kaspického moře, kde také přijal za své náboženství islám. Postupně zmocnili rozsáhlých východních území včetně celé Persie a roku 1055 i samotného Bagdádu. Za sultána Alp-Arslana nabyly jejich útoky proti Byzanci systematického rázu - využití oddílů lehké jízdy. Roku 1067 Turci dobyli a vyplenili Kaisareiu v Kappadokii, 1068 útočili na Ikonion, 1069 na Amorion...
- Po smrti Konstantina X. převzala vládu jeho manželka Eudokia, která se vdala za Romanem Diogenem. **Romanos IV.** (1068-1071) byl schopný voják a docílil v boji s Turky řady úspěchů. Jeho pozice však značně oslabena vnitřní opozicí z řad nejvyšších státních úředníků, kteří proti němu neustále spřádali různé intriky. Problém svého druhu také armáda, jejíž velkou část tvořily nespolehlivé námezdní sbory složené z různých kočovných kmenů, Normanů ale i žoldnéřů západního původu, souhrnně nazývaných Frankové.
- K rozhodné bitvě došlo 26. srpna 1071 u města Mantzikertu v jihovýchodní Arménii, na sever od jezera Van. Byzantinci v ní byli zdrcujícím způsobem poraženi. Některé žoldnéřské oddíly, zejména Uzové etnicky blízcí Turkům, přešly na stranu Seldžuků. Nelze ovšem vyloučit ani zradu na byzantské straně.
- Sám císař byl v bitvě raněn a zajat. Alp-Arslan se k němu zachoval velkoryse; přijal jej se všemi náležitými poctami a nabídl mu mír za celkem výhodných podmínek.
- Úřednická šlechta v hlavním městě však viděla v porážce byzantského vojska příležitost, jak se dostat znovu k moci. V Konstantinopoli za nového císaře prohlášen syn zesnulého Konstantina X. Michael VII. Dukas (1071-1078). Mezi oběma stranami vypukla občanská válka, která skončila porážkou Romanových stoupenců. On sám byl zajat, oslepen a záhy zemřel.

NÁSTUP KOMNENOVců (1081-1180)

- V 11. století se do čela byzantské říše průbojná dynastie Komnenovců, jejíž panovníci Alexios I. (1081-1118), Jan II. (1118-1143) a Manuel I. (1143-1180) byli představiteli provinciální vojenské aristokracie, která, ekonomicky posílena, definitivně skoncovala s mnoho staletí trvající vládou úřednické aristokrace.
- Zahraniční politika pro Byzanc nepříznivá: Z východu říši ohrožovali Seldžučtí Turci v letech 1077-1078 dobyli a načas ovládli samotný Jeruzalém. Na západě na zbytky byzantského panství v Itálii zaútočili Normani. V roce 1081 se zmocnili přístavu Bari, roku 1085 podnikli pod vedením Roberta Guiscarda a jeho syna Bohemunda Tarentského výpravu do Epiru, Thesálie a pronikli až k Soluni. Útoky dočasně zastavila až smrt Roberta Guiscarda v témže roce.
- Bulharsko se vzbouřilo v roce 1082 pod vedením bogomilů (přívrženců dualistické heretické sekty, která věřila, že světové dění řídí boj Dobra-Boha a Zla-Satana, jež vládne pozemskému světu; odmítali proto veškeré autority tohoto světa, církevní i světské). Ve stejné době na Balkán pronikli kočovní Pečeněhové, bojovný kmen z jihoruských stepí, kteří porazili byzantské vojsko u Dorostolu (Drastar; Silistra), spojili se se seldžuckým emírem ze Smyrny a společně v roce 1091 obléhali Konstantinopol.

VLIV FRANKŮ V BYZANCI – KŘÍŽOVÉ VÝPRAVY

- Vratkost zahraničněpolitického postavení říše donutila císaře Alexia hledat oporu na západě - obrátil se na italskou Benátskou republiku, kterou si v r. 1082 získal udělením významného privilegia, jež Benátčanům umožnilo bezcelní obchod v řadě byzantských přístavů a také právo usadit se přímo v Konstantinopoli. Tak byl dán základ nejen k vybudování zvláštní čtvrti benátských obchodníků v hlavním městě říše, ale i k budoucímu koloniálnímu panství Benátek ve Středomoří.
- Alexios se obrátil k papeži Urbanovi II., aby požádali o vojenskou pomoc proti muslimům v Malé Asii a v Jeruzalémě - žádal o poskytnutí žoldnéřského vojska, které by ve službách byz. císaře zastavilo muslimy a osvobodilo Boží hrob.
- Urban II. r. 1095 pronesl významnou řeč, která se stala známou jako první výzva ke křížovým výpravám do Svaté země. Výzvy uposlechly sociálně nejslabší vrstvy - chudina, do jejíhož čela se postavili Gautier Bezzemek a Petr Poustevník. Tyto houfy se Alexios I. snažil z blízkosti Konstantinopole co nejrychleji dopravit přes Bospor do Malé Asie, kde křižáci zbudovali tábor *kibotos* a dobyli pevnost Erigordon. Jejich oddíly však byly brzy zcela zdecimovány Seldžuky a zbytek se raději vrátil do Evropy.

DRUHÁ KŘIŽÁCKÁ VÝPRAVA

- V roce 1096 do Konstantinopole dorazila elita západoevropských rytířů. Císař Alexios trval na požadavku, že území dobytá na Seldžucích musí po jejich osvobození opět připadnout Byzanci. Žádal proto, aby rytíři složili lenní přísahy podle západního feudálního zvyku, a za této podmínky slíbil zásobovat křižácké vojsko.
- Křižácké a byzantské vojenské oddíly společně dobyly Nikaiu a Antiochii (1098) a Bohemund ovládl v roce 1098 Edessu, kde zůstal suverénním pánem navzdory lenní přísaze dané byzantskému císaři.
- Hlavní síla křižáckého vojska směřovala do Jeruzaléma, kterého dobyli v roce 1099 a při likvidaci muslimského i židovského obyvatelstva.
- Výhodou křesťanského vojska byla nejednotná fronta muslimů, zejména rozpory mezi šíitskými Araby a sunnitskými Seldžuky - rozpory mezi Aleppem, Mosulem a Damaškem.
- Silně nepřátelský postoj k „heretické“ byzantské říši od počátku zaujal Norman Bohemund. S velkou kořistí se sice navrátil na Sicílii, ale zároveň podněcoval Západ k výpravě proti Byzanci.
- V Alexiově politice pokračoval jeho syn, císař Jan II. (1118-1143), jenž podnikl velkou výpravu do severní Sýrie a upevnil svou svrchovanost i v Antiochii.

MANUEL I. (1143-1180) A JEHO VZTAH K LATINŮM

- Po smrti Jana II. se v Byzanci v roce 1143 ujal vlády jeho syn Manuel I., jenž představoval nový, spíše výjimečný typ byzantského císaře.
- Na jedné straně přesvědčeným zastáncem ideje jednoho univerzálního císařství - odtud pramenilo jeho úsilí o expanzi na západ. Měl rovněž zálibu v teologických diskusích.
- Vlivem křižáckých tažení přijal i leckteré rysy západního rytířství. Na svém dvoře pořádal rytířské turnaje a uděloval západním cizincům vysoké říšské hodnosti, což ovšem vyvolávalo nevěli jeho poddaných.
- Hlavním důvodem Manuelovy prozápadní orientace však byl dočasný společný zájem Byzance, římského císaře Konráda III. a Benátek zbavit se normanského protivníka. Spojenectví s Konrádem utužil i Manuelův sňatek s Bertou ze Sulzbachu, švagrovou císaře Konráda III. Povzbuzen tímto diplomatickým úspěchem začal Manuel připravovat dobytí Sicílie. Mocenský plán se však nezdařil, protože v roce 1152 nastoupil na císařský trůn představitel štaufské dynastie Fridrich I. Barbarossa, který se pokládal za dědice celé Itálie.

MANUELOVA POLITIKA – PORÁŽKA U MYRIOKEFALON

- Byzantský císař se snažil získat Viléma II. Sicilského sňatkovou politikou - v roce 1072 mu dal za ženu svou dceru Marii.
- Proti Benátčanům, nyní již pevně usazeným v Konstantinopoli, postupoval velice tvrdě - zkonfiskoval jejich majetek.
- Dočasně se císaři Manuelovi podařilo stabilizovat poměry na Balkáně, i přes aspirace srbského vládce Štěpána Nemanji.
- Když upevnil své postavení na Jadranu, pojal úmysl zaútočit na ikonský sultanát. Podcenil však jeho sílu a sultán Kilidž-Arslan II. způsobil **v roce 1176 byzantskému císaři krutou porážku u Myriokefala**. Jeho vítězství bylo prvním úspěchem sjednocené fronty muslimů. Ukázalo se, že pokus o restaurování byzantského panství v Malé Asii byl marný a beznadějný.

TŘETÍ KŘÍŽOVÁ VÝPRAVA (1189)

- v roce 1187, byla křižácká vojska na hlavu poražena muslimy pod vedením egyptského a syrského sultána Saladina; v říjnu téhož roku muslimové dobyli Jeruzalém. Svaté město bylo pleněno plně tři dny.
- Organizace třetí křižácké výpravy se ujal římský císař Fridrich I. Barbarossa, který začal v Řezně roku 1189 shromažďovat křižácké vojsko.
- Křižáci sice nad Seldžuky zvítězili poblíž Ikonía, ale v průběhu dalšího tažení Fridrich při přechodu řeky r. 1190 utonul. Jeho syn Jindřich VI. dovedl zbytky armády až k Akkonu, kde však také roku 1197 zemřel.
- Po roce 1191 dorazily oddíly francouzského krále Filipa II. Augusta a anglosaská vojska v čele s Richardem Lví Srdce, který ovládl Kypr, strategicky významný bod ve Středomoří. Zde Richard vyjednával se Saladinem a podepsal s ním v roce 1192 smlouvu o ukončení křížových tažení do Svaté země.

DYNASTIE ANGELOVCŮ (1185-1204)

- v době třetí křížové výpravy, vládla Byzanci dynastie Angelovců, kterou oslabovaly dynastické rozpory.
- V té době se začala projevovat i sílící moc slovanských států na Balkáně - především druhá (obnovená) bulharská říše s centrem v Trnově, kde se vlády ujala dynastie Asenovců, a posílený srbský stát, v jehož čele stála dynastie Nemanjičů.
- Na západě se znovu připravovalo tažení Normanů proti Byzanci a jejich výboj směřoval k Drači a Soluni. Byzantská říše v této době ztratila Kefalonii a ostrov Zakynthos, kde se pevně usídlil italský rod Orsini.
- Sicílie se po smrti Viléma II. v roce 1189 stala doménou energického Jindřicha VI., syna Fridricha I. Barbarossy.
- Byzantský císař Isakios Angelos hledal oporu v sňatku své dcery Ireny s Filipem Švábským, bratrem římského císaře. Vztahy mezi Byzancí a Svatou říší římskou však podstatně ochladly, když v roce 1195 došlo k násilné výměně na byzantském trůnu. Tehdy byl Isakios Angelos svržen z trůnu, oslepen a uvězněn svým mladším bratrem Alexiem, který se zmocnil vlády jako Alexios III.

Hospodářský vývoj Byzance za vlády Komnenovců

- V zemědělství byly zavedeny *pronie* - pozemkové vlastnictví blízké západnímu lennímu systému. *Pronia* nebo *oikonomia* se stala názvem půdy „svěřené do péče“ i různých fiskálních práv z ní vyplývajících. Pronie byly v této době spojeny s vojenskou povinností. *Proniarios* se stával pánem nad rolníky, kteří obhospodařovali půdu, odváděli mu dávky a museli plnit další povinnosti
- Zavedení pronií podstatně posílilo provinciální aristokracii a přispělo k rozpadu starých vojenských statků. Pozemková aristokracie, pocházející většinou z Malé Asie, ale i z Thrákie, Thesálie a Makedonie, se ostře postavila proti civilní byrokracii vládoucí v Konstantinopoli a činila si nárok na důležitá místa v centrální správě státu.
- Vojenská pozemková aristokracie se za vlády Komnenovců stávala jakýmsi „klanem“, jehož jednotliví členové získávali větší či menší podíl na politické moci podle toho, do jaké míry byli spřízněni či spřáteleni s vládoucí císařskou rodinou. Aristokratický klan sice nebyl uzavřenou vrstvou, ale v jeho rukou se soustřeďovala nejvyšší moc vojenská i státní. Teprve s proniáry získala Byzanc „rodovou šlechtu“ *sui generis*, i když oba jevy nelze zcela ztotožňovat. Napětí a rozpory mezi Konstantinopolí a opomíjenými provinciemi pominulo a vládu v hlavním městě ovládli „noví lidé“.
- Velmi důležitou ekonomickou jednotkou byly za Komnenovců kláštery, které získávaly pozemkové domény na základě císařských privilegií – *Agio Oros*

ŽIVOT NA VENKOVĚ I VE MĚSTECH

- Základní vrstvu pracujících na zemědělské půdě tvořili závislí rolníci (*paroikové*), kteří sice byli osobně svobodní, měli právo disponovat svým majetkem, přetrvávala však závislost na jejich pánech, na jejichž pozemcích pracovali.
- Paroikové platili státu daně, ale svému pánovi odváděli rentu (*choropakton*) a jejich postavení bylo určováno zvyklostním právem. Stát rozhodoval o počtu (*arithmos*) závislých rolníků na světských i klášterních pozemcích, a tím kontroloval zemědělskou pracovní sílu. Od závislých rolníků byly v 11.-12. století vybírány peněžní poplatky a zároveň byly odváděny naturální dávky i renta v úkonech.
- Městský život za Komnenovců neprobíhal jen v hlavním městě říše, ale do popředí se dostávala provinciální města v čele se Soluní. Státní úprava výroby a obchodu v některých z těchto komunit byla zcela narušena a města se emancipovala i na základě četných privilegií (Soluň, Monemvasia).